

Verslag van het kennisatelier over de maatschappelijke effecten van cultuurparticipatie en cultuurparticipatiebeleid

INTRODUCTIE

Het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) wil de monitoring en evaluatie van cultuurparticipatiebeleid op landelijk en decentraal niveau stimuleren onder het motto 'leren en verbeteren'. Een van de activiteiten die onder deze noemer worden georganiseerd, was een kennisatelier over het evalueren van maatschappelijke effecten van cultuurparticipatie (beleid). Dit kennisatelier vond plaats op 29 april 2010 in Apeldoorn. Er namen 21 personen aan deel: gemeentelijke beleidsambtenaren cultuur, een provinciaal beleidsmedewerker, een aantal onderzoekers, en medewerkers van het Fonds voor Cultuurparticipatie en van Cultuurnetwerk Nederland. De lijst van aanwezigen is als bijlage 2 aan dit verslag toegevoegd. Het programma (zie bijlage 1) bestond uit een aantal presentaties, gevolgd door discussie.

De bijeenkomst werd voorbereid door Marlies Romeijnders (gemeente Zaanstad), Olga Smit (gemeente Rotterdam), Chrit van Rensen (Fonds voor Cultuurparticipatie), en Finn Minke en Teunis IJdens (Cultuurnetwerk Nederland). De gemeente Apeldoorn was gastheer van dit kennisatelier.

DOEL VAN DE BIJEENKOMST

Cultuurparticipatiebeleid wordt beter evalueerbaar naarmate de ermee beoogde effecten scherper zijn geformuleerd en de manier waarop men die effecten wil bereiken beter is gespecificeerd. Relevante vragen daarbij zijn: welke effecten worden beoogd, op wie of wat? Op welke termijn moeten die effecten zich voordoen? Op welke manier draagt beleid bij aan die effecten? Aan de hand waarvan stel je vast of effect bereikt is? Hoe meet je de bijdrage van beleid aan dit effect?

Het doel van de bijeenkomst was om in kleine kring en een open, interactieve sfeer, meer inzicht te verkrijgen in de maatschappelijke effecten van cultuurparticipatie. Er werd gekeken op twee niveaus: beleid en projecten. In het eerste deel van het atelier stond de evaluatie van sociale effecten van cultuurparticipatie *beleid* centraal, in het tweede deel de evaluatie van sociale effecten van cultuurparticipatie *projecten*. Denk daarbij aan community arts en (andere) wijkgerichte projecten.

HOE MEETBAAR ZIJN DE MAATSCHAPPELIJK EFFECTEN VAN CULTUURBELEID?

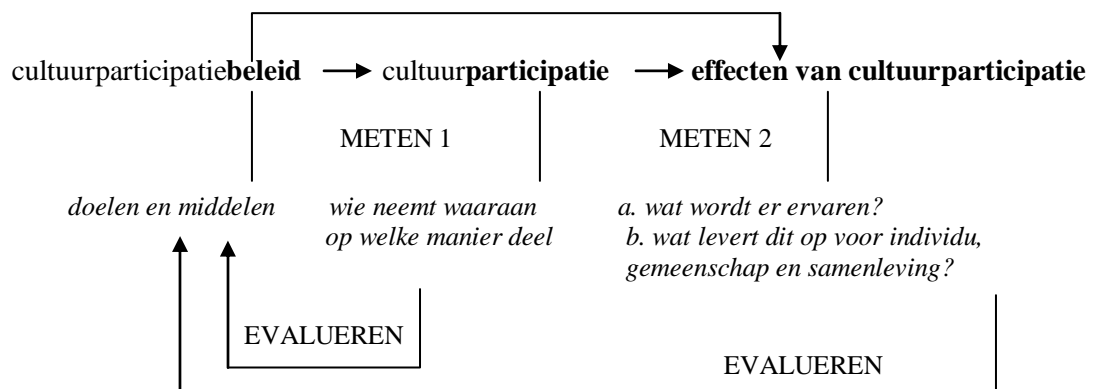
QUIRIJN VAN DEN HOOGEN (RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN)

Effecten van cultuurbeleid kunnen optreden op verschillende gebieden. Het beleid kan bijvoorbeeld effect hebben op het aantal mensen dat aan kunst en cultuur deelneemt, of op de individuele beleving, het gedrag en de relaties van cultuurdeelnemers. Er kunnen effecten zijn op het gebied van sociale cohesie en leefbaarheid in een bepaalde buurt, of op het aantal voortijdige schoolverlaters. Het inzichtelijk en meetbaar maken van deze effecten, is punt twee. Het probleem bij dergelijk onderzoek is vaak dat de beoogde effecten door tal van factoren beïnvloed worden en moeilijk te isoleren zijn. Ook wordt er op projectniveau vaak een veelheid aan doelstellingen geformuleerd, waardoor de onderzoeksresultaten onoverzichtelijk worden.

Volgens Van den Hoogen is er steeds een spanningsveld tussen theorievorming (begrippen, redeneringen en veronderstellingen) en empirisch onderzoek (gegevens verzamelen, verwerken en analyseren). Enerzijds is het wetenschappelijk onverantwoord om een theorie te vormen zonder gebruik te maken van resultaten van empirisch onderzoek; anderzijds heeft het weinig zin om materiaal te verzamelen zonder goede theorie.

Hoewel Van den Hoogen liever spreekt over 'inzichtelijk maken' dan over meten, legde hij aan de hand van onderstaande figuur uit dat je kunt meten op verschillende niveaus (Meten 1 en Meten 2).

Figuur 1. *Beleid, cultuurparticipatie en effecten van cultuurparticipatie: Meten 1 en Meten 2*

De theorie achter deze figuur is dat de verschillende onderdelen (beleid, participatie en effecten) een samenhang hebben. Wanneer een onderzoek zich alleen concentreert op een bepaald gedeelte uit de samenhang, bijvoorbeeld Meten 1, dan is het belangrijk dat onderzoekers zich realiseren dat er slechts een deel gedaan wordt.

Meten 1 is volgens Van den Hoogen niet zo ingewikkeld. Het gaat om goed meetbare resultaten die met kwantitatief publieksonderzoek in kaart kunnen worden gebracht. Welke sociale en demografische achtergrond hebben de cultuurdeelnemers en hoe vaak nemen zij deel? Door ook andere informatie uit algemeen bevolkingsonderzoek (bijvoorbeeld het Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek van het SCP of gemeentelijk omnibusonderzoek) in het onderzoek te

betrekken, kan tevens inzicht worden verkregen in de samenhang tussen cultuurparticipatie en andere vormen van participatie in Nederland of op het niveau van steden en regio's.

Bij Meten 2 gaat het om effecten die moeilijker in kaart te brengen zijn. Cultuurparticipatie levert hier *mogelijk* een bijdrage aan effecten op individueel en/of collectief niveau. Wat ervaren de cultuurnemers eigenlijk en wat levert deze ervaring hen op? En wat betekent die ervaring voor de gemeenschap en de samenleving daaromheen? Effecten bij Meten 2 kunnen ook het gevolg zijn van andere invloeden dan die van cultuurbeleid.

Toch zijn er wel handvatten waarmee de effecten van cultuurparticipatiebeleid in kaart kunnen worden gebracht. De individuele ervaring van cultuurdeelnemers (a in figuur 1) kan inzichtelijk worden gemaakt door kwalitatief publieksonderzoek (diepte-interviews) en door kwantitatief publieksonderzoek dat zich richt op de individuele beleving van kunst en cultuur. Dit laatste staat nog in de kinderschoenen.

De waarde of functie die cultuurparticipatie heeft op het niveau van een bepaalde gemeenschap (buurt, wijk, stad, regio en Nederlandse samenleving) (b in figuur 1), valt uiteen in een sociale en een economische component. Van den Hoogen legt uit dat de sociale waarde in kaart kan worden gebracht door langlopend publieksonderzoek en door eventuele veranderingen te meten die zich voordoen in het sociale kapitaal (sociale netwerken) van een gemeenschap. De economische waarde van cultuur kan inzichtelijk worden gemaakt door bijvoorbeeld te kijken naar effecten op de sociale samenstelling van wijken (bijvoorbeeld een toename van goed verdienende, jonge professionals), op de prijs van onroerend goed, en op de omzet van bedrijven die direct of indirect profiteren van culturele activiteiten.

In Meten 2 ziet Van den Hoogen mogelijk een rol weggelegd voor het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Relevante literatuur

Het *Jaarboek actieve cultuurparticipatie 2010*¹ bevat een bijdrage van Quirijn van den Hoogen, Sophie Elkhuizen en Hans van Maanen waarin de hier geschetste benadering uitvoeriger wordt weergegeven: *Kringen in de vijver – hoe meetbaar zijn maatschappelijke effecten van cultuurparticipatiebeleid?* Het jaarboek is verkrijgbaar bij het FCP en ook te downloaden van de website van het fonds:

www.cultuurparticipatie.nl.

Zie voor meer informatie over de economische waarde van cultuur bijvoorbeeld het recente onderzoek van Gerard Marlet.²

Quirijn van den Hoogen promoveerde op 1 juli 2010 met het proefschrift *Performing arts and the city. Dutch municipal cultural policy in the brave new world of evidence-based policy*.

SROI EN HET (WAARD(€)REN) VAN KWALITEIT

FRANS MEERHOFF (GEMEENTE EMMEN)

Meerhoff vertelde in zijn presentatie over de evaluatie van het gemeentelijk cultuurparticipatiebeleid volgens de methode *Social Return on Investment* (SROI). Deze methode wordt in de gemeente Emmen toegepast op het kunst- en cultuurbeleid door extern onderzoeksbureau Moving People.³

1 T. Ijdens e.a. (red.) (2010). *Jaarboek actieve cultuurparticipatie 2010: bijdragen over kennis en beleid*. Utrecht, Fonds voor Cultuurparticipatie.

2 G. Marlet (2010). *Muziek in de stad: Het belang van podiumkunsten, musea, festivals en erfgoed voor de stad*. Nijmegen, VOC Uitgevers.

Het essentiële van SROI is een manier vinden om te komen tot het benoemen van kwantitatieve elementen. Het gaat om het expliciet kwantificeren en in financiële waarde uitdrukken van impliciete kwaliteiten. Volgens Meerhoff kun je hiervoor het beste de culturele organisaties zelf aan het woord laten. Alleen zij kunnen aangeven wat de (mogelijke!) maatschappelijke effecten zijn van een project. Het kan goed zijn om de culturele organisaties wel ondersteuning te bieden van een onafhankelijke derde partij, zoals Moving People.

SROI: staat voor Meerhoff voor het waarderen (het 'eren' van de waarde) van de kwaliteit. Hij benadrukt dat SROI *een* mogelijkheid is, niet *dé* mogelijkheid. Maar zijn ervaringen met de methode zijn goed.

Als voorbeeld van het sociale rendement van cultuurparticipatiebeleid noemt Meerhoff een posterproject voor kinderen in Emmen. Werken met posters helpt kinderen bij hun taalontwikkeling. Met SROI kun je de waarde hiervan expliciet maken en uitdrukken in geld. Het Postertheater (<http://www.hetpostertheater.nl/>) en andere partijen formuleren samen met Moving People de projectplannen en de sociale opbrengsten die ze daarvan verwachten.

Emmen is de grootste van de twaalf gemeenten in Drenthe (100.000+). De gemeente werkt intensief samen met de provincie Drenthe, en binnen de provincie wordt ook intensief samengewerkt met anderen gemeenten. De gemeente Emmen wil de methode SROI ontwikkelen en toepasbaar maken voor kunst en cultuur en vervolgens met een model komen dat ook de elf andere Drentse gemeenten kunnen gaan gebruiken.

Binnen de gemeente Emmen wordt ook in andere beleidsterreinen met SROI gewerkt: bij afvalverwerking en bestemmingsplannen. Als voorbeeld van een zinvol bestemmingsplan in dit kader noemt Meerhoff een beukenhaag, die geplaatst is om oudere buurtbewoners voor lichtoverlast van scooterlampen te behoeden. De kosten van de beukenhaag waren 1500 euro; het effect van de haag is oneindig veel groter.

De gemeente Emmen koos om de volgende redenen om met SROI te werken:

- uit onvrede met de eigen wijsheid;
- uit evaluatiebehoefte politieke bestuurders;
- vanwege een steeds nadrukkelijker vraag naar effectiviteit van de culturele beleidsdoelstellingen;
- vanwege een behoefte aan betere indicatoren voor de participatiedoelstellingen;
- vanwege de mogelijkheden tot samenwerking met de provincie Drenthe in het kader van de culturele allianties.

Meerhoff voegt hieraan toe dat hij 'liever een applaus krijgt van de samenleving, dan baksteendikke evaluatierapporten'.

Relevante literatuur

In de publicatie *Social return on investment : Handleiding voor het meten van maatschappelijk rendement*⁴ is veel informatie over de methodiek van SROI te vinden. Zie ook de Nederlandse website over SROI: <http://www.sroi.nl/>.

3 De presentatie over SROI zou worden gegeven in samenwerking met Jeannette Medema van bureau Moving People, maar helaas was zij verhinderd doordat ze vanwege de IJslandse aswolk niet tijdig uit Zuid-Afrika kon vertrekken.

4 P. Scholten (red.) (2005). *Social return on investment : Handleiding voor het meten van maatschappelijk rendement*. Amsterdam, Lente Publishers.

DISCUSSIE 1

Na de presentaties van Van den Hoogen en Meerhoff was er de gelegenheid om vragen te stellen en te discussiëren over de onderwerpen die in beide presentatie aan bod kwamen. Hier volgt een samenvatting van de discussie.

Longitudinaal onderzoek (onderzoek dat gedurende een langere periode eenzelfde groep mensen volgt) kan goede resultaten opleveren, maar, zo vroeg één van de deelnemers zich af, hoe volg je bijvoorbeeld een groep kinderen/jongeren die van school gaan? Van den Hoogen gaf aan dat dit inderdaad heel moeilijk is. Hij raadde aan om vooral eigenwijs te zijn en af te wijken van bestaande formats, wanneer de eigen situatie daarin niet past.

Dat wat je als gemeente in jonge kinderen investeert, levert vaak in andere gemeenten 'winst' op omdat kinderen verhuizen wanneer ze ouder worden. Om te zorgen dat investeerder (mede)profiteert van de winst is samenwerking tussen gemeenten erg belangrijk.

Veel geld voor cultuureducatie verdwijnt in kortlopende cursussen. Kinderen gaan bijvoorbeeld tien weken op een muziekcursus. Hoe is het mogelijk om daarvan het effect te meten? En hoe isoleer je het effect van jouw programma in krachtwijken, waar vaak een enorme hoeveelheid projecten wordt georganiseerd? Kun je het effect wel isoleren? Van den Hoogen erkende dat dit inderdaad een probleem is, maar dat het organiseren van diepte-interviews met deelnemers aan activiteiten helpt.

Jan Brouwer, onderzoeker bij ABF Research, stelde dat goed onderzoek naar de sociale effecten van cultuurparticipatieve projecten slechts mogelijk is wanneer meerdere projecten vergelijkenderwijs worden bekeken. Van den Hoogen vulde hierop aan dat effectonderzoek altijd beredeneerd moet worden vanuit de aard van het cultuurproject: waar en voor wie genereert iets betekenis?

Marc Floor is beleidsmedewerker cultuur bij de gemeente Groningen. Hij vertelde dat de gemeente goede resultaten boekt in de Groningse krachtwijken (met de kanttekening dat een krachtwijk in Groningen wel iets anders is dan een krachtwijk in Rotterdam). Er wordt in Groningen veel geld vrijgemaakt voor de krachtwijken en bewoners hebben inspraak in de besteding daarvan. Daardoor worden budgetten al snel besteed aan voor de hand liggende zaken als speeltuinen. Floor wil echter ook kunst en cultuur en daarom zijn er nu programma's voor community arts in het leven geroepen.

Letty Ranshuysen, zelfstandig onderzoeker, bepleitte dat raadsleden (en andere geldschieters) goed overtuigd kunnen worden van de waarde van een project middels videomateriaal. Beelden kunnen overtuigend tonen dat er door een project een 'sociale sculptuur' in een wijk of gemeenschap ontstaat. Een voorwaarde is wel dat zulk beeldmateriaal een onberispelijke kwaliteit heeft. Ranshuysen: 'De waarde van een project op het gebied van sociale cohesie is vaak beter uit te drukken in twee beelden, dan in vuistdikke rapporten. Raadsleden willen weliswaar harde cijfers; ze blijken toch telkens zeer gevoelig voor *emotional evidence*.' Een kritische reactie uit het publiek was de vraag of wetenschappelijk verantwoord evaluatieonderzoek dan maar moet stoppen. Of er alleen nog maar gekeken moet worden naar de manier waarop politici het best te overtuigen zijn van de waarde van culturele projecten. Of we het geld voor onderzoek dan niet liever besteden aan promotiefilms en dergelijke? Brouwer haakte hierop in door de bepleiten dat er meer geld naar de kunstenaars moet, zoals ook bij de Community of Practice Cultuurimpuls gebeurt (zie het verslag van de derde presentatie hieronder). 'Goede projecten berusten vooral op de inzet en het creatieve vermogen van makers', aldus Brouwer.

Teunis IJdens merkte over de SROI-methode nog op dat het dikwijls gemakkelijker is om de maatschappelijke kosten van ongewenste verschijnselen in geld uit te drukken, dan de positieve opbrengsten van cultuurparticipatiebeleid. Het kan dus handig zijn om te bedenken hoe cultuurparticipatiebeleid en cultuurprojecten die in dat kader worden gesubsidieerd eraan kunnen bijdragen bepaalde negatieve en schadelijke zaken te beperken of tegen te gaan. Neem bijvoorbeeld voortijdig schoolverlaten in het vmbo. Er zijn cijfers over de omvang daarvan en wat voortijdige schoolverlaters de samenleving kosten. Je zou kunnen onderzoeken of het aantal voortijdige schoolverlaters afneemt naarmate scholen, gemeenten en culturele instellingen zich extra inspinnen om deze doelgroep op school en daarbuiten 'erbij' te houden. Hoe minder leerlingen de school voortijdig verlaten, des te hoger het sociale rendement van de geleverde extra inspanningen.

MEEDOEN IS BELANGRIJKER DAN WINNEN

JAN BROUWER (ABF RESEARCH)

In zijn presentatie lichtte Jan Brouwer het evaluatieonderzoek naar sociaal-artistieke projecten toe dat werd uitgevoerd in het kader van de Community of Practice (CoP) Cultuurimpuls. De CoP Cultuurimpuls is een leernetwerk voor cultuuraanjagers en cultuurmakers, dat vijftien kunst- en cultuurprojecten in verschillende Nederlandse krachtwijken met elkaar verbindt.

De aanleiding voor de CoP Cultuurimpuls was het onderzoeksrapport *Cultuurimpuls stedelijke vernieuwing* dat ABF Cultuur in 2007 publiceerde. Hierin wordt aangetoond dat veel wijken erg cultuurarm zijn, met namen de veertig zogenaamde krachtwijken. Brouwer vertelde dat cultuur in de meeste steden is geconcentreerd in en rond het centrum van de stad (hoewel daarop natuurlijk uitzonderingen zijn, zoals Utrecht en in zekere mate ook Amsterdam). De CoP Cultuurimpuls zet in op het zelfherstellend vermogen van wijken in culturele zin.

Het doel van de CoP Cultuurimpuls is het bewerkstelligen van duurzame professionalisering en kwaliteitsverbetering van culturele investeringen in wijken, en onderbouwing van het belang van kunst en cultuur in de wijk. Aan deze doelstelling wordt gewerkt door voor de deelnemers in het leernetwerk een aantal bijeenkomsten te organiseren, waarin stelselmatig wordt gereflecteerd op de praktijken. De reflectie gebeurt aan de hand van een aantal vaste thema's. Eén van die thema's is effectiviteit en efficiëntie.

Het is niet eenvoudig om in kaart te brengen wanneer een kunstproject 'effectief' is in een wijk. Welke effecten worden eigenlijk beoogd, en door wie? Wanneer draagt een project bij aan leefbaarheid; aan de participatie van bewoners in het maatschappelijk verkeer; of aan de sociale cohesie in een buurt? Jan Brouwer legde uit dat kunst een grote 'waardemaker' is, maar in veel gevallen geen 'waardevanger'. Kunstenaars en kunstfinanciers doen investeringen in wijken waarvan onder meer maatschappelijke organisaties die zich bezighouden met de leefbaarheid in een gebied meeprofiteren. Zij zouden daarom vaker als partner bij kunstprojecten betrokken moeten worden.

De CoP is een vorm van actieonderzoek. Bij actieonderzoek stelt de onderzoeker zich niet op als buitenstaander, maar als een actief meedenkende partij die de opgedane kennis en ervaring in het proces vastlegt en waar mogelijk verrijkt.

In de presentatie kwamen een aantal programma's en projecten aan de orde. Eén van de toppers was volgens Brouwer de *Metamorfosen van Poptahof* in een renovatiewijk in Delft. Bewoners werden in dit project betrokken bij het vormgeving van de veranderingen. Een hoogbouwflat werd omgetoverd tot

'stapelstad', waarin kunstenaars, amateurs en bewoners hun intrek namen. Uiteindelijk is er een heel nieuw imago voor de wijk ontstaan. Bouwer vertelde: 'De Poptahof wás het putje van de stad, maar het project heeft gezorgd dat het nu *the place to be* is geworden.' De kunstenaars hebben een belangrijke voortrekkersrol gespeeld in het aantrekkelijker maken van de Poptahof.

Het eerste jaar CoP Cultuurimpuls (2009/2010) is inmiddels succesvol afgesloten met een symposium, een boek en een film. Het traject wordt vervolgd in een vervolgjaar, met nieuwe projecten en de toepassing van de opgedane kennis uit de eerste fase. Gemeenten die belangstelling hebben om deel te nemen aan de volgende ronde van de Cultuurimpuls vinden hierover meer informatie in de bijlage bij dit verslag: Informatie over CoP Cultuurimpuls voor gemeenten en corporaties.

Relevante literatuur

In de publicatie *Nieuwe praktijken in de wijken : community of practice cultuurimpuls*⁵ worden de resultaten van het eerste jaar CoP gepresenteerd. Naast de ontwikkelde *tools* worden de deelnemende projecten stuk voor stuk besproken.

In de onderzoeksrapportage *Nieuwe praktijken in de wijken : onderzoek cultuurimpuls*⁶ wordt nader ingegaan op de onderzoeksresultaten van het eerste jaar CoP. Zie ook <http://www.cultuurimpuls.nl/>.

MUSIC MATTERS: EERSTE ONDERZOEKSRESULTATEN

LETTY RANSHUYSEN (ZELFSTANDIG ONDERZOEKER)

Music Matters in Rotterdam organiseert sinds 2007 muzikale projecten voor kinderen, jongeren en volwassenen. Ontmoeting en het ontdekken van nieuwe mogelijkheden en interesses staan daarbij centraal. Het doel van het onderzoek dat door Ranshuysen en twee collega-onderzoekers wordt uitgevoerd, is het in kaart brengen van muzikale en sociale effecten van Music Matters en het ondersteunen van methodiekontwikkeling voor muzikale projecten.

Het team van onderzoekers bestaat naast Ranshuysen uit Nelly van der Geest, verbonden aan de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht/Centrum voor Interculturele Studies, en Sandra Trienekens, verbonden aan de Hogeschool van Amsterdam/lectoraal burgerschap en culturele dynamiek. Van der Geest onderzoekt vanuit haar specifieke expertise of deelnemers aan Music Matters projecten meer en beter muziek gaan maken en of hun interesse in andere muziek dan die ze al kennen, toeneemt. Trienekens legt de focus op de vraag of deelnemers grotere interesse ontwikkelen in elkaars culturele achtergrond en of ze beter naar elkaar leren luisteren en samenwerken.

Er wordt gewerkt met twee vormen van onderzoek: kwalitatief, door middel van een enquête en de analyse van bereikcijfers, en kwantitatief, door middel van interviews en observaties. Kwantitatief onderzoek is niet goed toepasbaar om de sociale effecten van een project te meten, hiervoor is kwalitatief onderzoek nodig. Ranshuysen benadrukte echter dat de sociale effecten van projecten überhaupt diffuus zijn en sociale doelstellingen vaak veel te ambitieus in relatie tot de impuls die een

5 S. van Dommelen (red.) (2010). *Nieuwe praktijken in de wijken : community of practice cultuurimpuls*. Amsterdam, Stichting CoP Cultuurimpuls. Digitaal te downloaden via http://www.cultuurimpuls.nl/content/files/Werkboek_Nieuwe_Praktijken_in_de_Wijken.pdf

6 J. Brouwer (2010). *Nieuwe praktijken in de wijken : onderzoek cultuurimpuls*. Amsterdam, Stichting CoP Cultuurimpuls. Digitaal te downloaden via http://www.cultuurimpuls.nl/content/files/Nieuwe_Praktijken_in_de_wijken_resultaten_onderzoek_juni_2010.pdf

enkel project mogelijksterwijs *kan* geven. Ook zei Ranshuysen dat het onmogelijk is om de Rotterdamse jongeren die deelnemen in de Music Matters projecten scherp in het oog te houden. '*Quick and dirty* onderzoeksmethodiek' is daarom volgens haar geoorloofd.

De beoogde ondersteuning van methodiekontwikkeling die het onderzoek beoogt, is lastig te realiseren omdat de ingezette methodieken van door Music Matters georganiseerde projecten sterk uiteenlopen. Evenwel staat er in het najaar van 2010 een publicatie gepland waarin naast een uiteenzetting van de algemene onderzoeksresultaten ook wordt ingegaan op methodieken en de effectiviteit daarvan als het gaat om de beoogde muzikeducatieve en sociale effecten.

Zie voor meer informatie ook de website van Music Mattters op <http://www.musicmatters.nu/>.

DISCUSSIE 2

Naar aanleiding van de presentaties van Jan Brouwer en Letty Ranshuysen was er opnieuw de gelegenheid om vragen te stellen en te discussiëren. Een van de deelnemers aan het Kennisatelier merkte op dat het *hoe* van het meten van sociale effecten binnen de wereld van community arts aldoor onderbelicht en onbeantwoord blijft. Hoe verloopt zo'n onderzoek concreet in de praktijk? Wat voor vragen stelt de onderzoeker precies? Op welke manier is h/zij betrokken? Wanneer je de kwaliteiten van een project in (te) algemene termen probeert te vangen, sijnpelen ze door je vingers.

Brouwer stelde dat het voldoende is om projecten redelijk gestandaardiseerd in kaart te brengen, zodat je ze kunt vergelijken. Uit die vergelijking kunnen vervolgens de echte conclusies getrokken worden.

Teunis IJdens bracht onder de aandacht dat problemen met het meten van sociale effecten vaak al ontstaan in de ontwerpfase van beleid of een project. Aan de analyse die aan een beleidsinterventie of project voorafgaat en aan het formuleren van de doelstellingen, zou in veel gevallen meer aandacht moeten worden besteed. Al in een vroeg stadium moet bepaald worden welke doelstellingen vooropstaan en wat de evaluatiecriteria zijn. Het heeft geen zin om ingewikkeld en tijdrovend onderzoek te doen naar een relatief klein project met een veelheid aan doelstellingen. Evaluatieonderzoek moet in een redelijke verhouding staan tot de omvang van een bepaalde interventie (beleid of project). IJdens onderstreepte daarom ook het pleidooi van Jan Brouwer voor vergelijkend onderzoek naar meerdere soortgelijke projecten, dat zich richt op structurele kenmerken van die projecten. Goede projectevaluaties moeten organisatoren en beleidsmakers helpen om effectiever en doelmatiger te ontwerpen, te sturen, te selecteren en te organiseren.

Projecten moeten in opzet scherp worden geformuleerd wat betreft de minimaal te behalen bereikcijfers en de keuze van hoofddoelen, bijvoorbeeld sociale cohesie, sociale vaardigheden of cultuurparticipatie. Projectbeschrijvingen laten doelstellingen vaak in het vage, of beloven op alle fronten resultaat te boeken. Dat komt ook doordat voor een project vaak subsidie wordt aangevraagd bij verschillende geldschieters, die allemaal hun eigen accenten leggen en verantwoording eisen. Evalueren wordt dan eigenlijk verantwoord en de informatie die wordt verzameld heeft alleen maar ten doel de subsidiënt tevreden te stellen. Daar wordt niemand wijzer van.

Ranshuysen gaf aan zelf kritisch te zijn over het onderzoek naar Music Matters. Er komen 'leuke grafiekjes' uit, maar dit soort legitimerend onderzoek kost erg veel tijd en energie, die wellicht zinvoller gestoken kan worden in het steeds beter leren uitvoeren van projecten. Methodiekonderzoek dus.

Daarentegen levert het soort onderzoek dat Brouwer uitvoert bruikbare resultaten op, omdat dit vergelijkingen maakt op macroniveau. Op een grotere schaal zijn effecten op het gebied van sociale cohesie of de leefbaarheid in wijken goed mogelijk. Op projectniveau zijn de ambities om op deze vlakken daadwerkelijk resultaten te boeken erg groot, terwijl de mogelijkheden voor effectonderzoek beperkt zijn.

Eén van de deelnemers vroeg of het Fonds voor Cultuurparticipatie geen format of methode voor monitoring en evaluatie kan ontwikkelen waarmee gemeentes aan de slag kunnen. Andere deelnemers plaatsten direct vraagtekens bij dit idee omdat het onwaarschijnlijk lijkt dat een sterk veralgemeniseerde methode op community arts van toepassing is. De community arts praktijk is in Nederland nog vrij jong en volop in ontwikkeling. Ook daarom zou zo'n format waarschijnlijk weinig nut hebben.

CONCLUSIES EN VERVOLG

De belangrijkste conclusie van de bijeenkomst was dat er in Nederland nog weinig ervaring is met het ontwerpen en evalueren van cultuurparticipatiebeleid en cultuurparticipatieprojecten die specifieke sociale effecten beogen. Het Fonds voor Cultuurparticipatie, decentrale overheden, culturele organisaties en onderzoekers zijn op zoek naar adequate begrippen, theorieën en onderzoeksmethoden. Daarbij kan het nuttig zijn om naar voorbeelden te kijken in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië te kijken (zie verder onder relevante literatuur).

Andere uitkomsten van de bijeenkomst zijn de volgende tips:

- maak bij het evalueren duidelijk onderscheid tussen effecten van cultuurparticipatie (de deelname aan cultuur zelf) en cultuurparticipatiebeleid (dat wat overheden en/of het Fonds voor Cultuurparticipatie doen om die deelname te stimuleren);
- maak duidelijk onderscheid tussen evaluatie van beleid, en de evaluatie van projecten die in het kader van dat beleid worden gesubsidieerd. De eerste evaluatie heeft betrekking op het handelen van overheden en/of het fonds; de tweede op het handelen van instellingen en personen die projecten ontwikkelen en uitvoeren, en op de ervaring en beleving van deelnemers aan die projecten;
- probeer niet teveel verschillende doelstellingen aan een project te koppelen en een project op te veel verschillende doelen te evalueren, maar evalueer op hoofdpunten, resultaten en effecten die realistisch zijn, dat wil zeggen: binnen de reikwijdte van het project vallen;
- probeer om meerdere (soortgelijke) projecten vergelijkenderwijs te evalueren. Bij community arts projecten in krachtwijken kan bijvoorbeeld gekeken worden naar structurele kenmerken van die projecten, die vervolgens in verband worden gebracht met het bereik, de beleving en de waardering ervan, of met veranderingen in de wijk;
- gemeenten met wijkgerichte cultuurprojecten kunnen aansluiten bij het lopend onderzoek in het kader van de CoP Cultuurimpuls. Zie bijlage 3 voor meer informatie;
- bedenk dat cultuurparticipatiebeleid en activiteiten die in het kader daarvan worden gesubsidieerd kunnen bijdragen aan het tegengaan of beperken van negatieve sociale verschijnselen, waarvan de kosten kunnen worden berekend. De feitelijke afname van zulke verschijnselen kan op het conto van de beleidsinspanning/het project geschreven worden, mits die afname niet berust op andere factoren.

Er is geen vervolgspraak gemaakt voor voorzetting van het kennisatelier over sociale effecten van cultuurparticipatie/beleid. Chrit van Rensen (Fonds voor Cultuurparticipatie) stelde wel voor om per e-mail bij gemeenten en provincies de behoefte aan ondersteuning bij het evalueren van sociale

effecten van cultuurparticipatiebeleid te peilen. Het fonds wil graag samen met het veld (decentrale overheden en culturele organisaties) instrumenten ontwikkelen indien daaraan behoefte blijkt. Ook werd de mogelijkheid genoemd om aan te sluiten bij de tweede ronde van de Community of Practice Cultuurimpuls.

Misschien dat een volgend kennisatelier gewijd kan worden aan het ontwerpen van cultuurparticipatiebeleid en projecten die sociale effecten beogen.

Het FCP overweegt om tijdens de najaarsconferentie in november 2010 met provincies en gemeenten een sessie te wijden aan de evaluatie van wijkgerichte cultuurparticipatieprojecten die (mede) ten doel hebben de leefbaarheid, sociale cohesie of aantrekkelijkheid van wijken te verbeteren. Deze sessie is als voortzetting te beschouwen van het kennisatelier op 29 april, en sluit bovendien aan bij de sessie over wijkgerichte aanpak tijdens de zomerconferentie op 17 juni jongstleden.

Relevante literatuur

In Groot-Brittannië heeft François Matarasso veel onderzoek gedaan naar community arts en hierover gepubliceerd. Relevant in het kader van de sociale en maatschappelijke effecten zijn onder meer de publicaties *Defining values : evaluating arts programmes* en *Use or ornament? : the social impact of participation in the arts*.⁷

Zie ook *Gifts of the Muse. Reframing the debate about the benefits of the arts*⁸ en de bespreking van het onderzoeksthema maatschappelijke effecten van cultuurbeleid in de eindrapportage van het project 'Inventarisatie cultuur- en mediaonderzoek 2000-2006'⁹.

Cultuurnetwerk Nederland, in opdracht van het Fonds voor Cultuurparticipatie

Teunis IJdens en Finn Minke

⁷ F. Matarasso (1996). *Defining values : evaluating arts programmes*. Stroud (GB), Commedia. F. Matarasso (1998). *Use or ornament? : the social impact of participation in the arts*. Stroud (GB), Commedia. Digitaal te downloaden via <http://web.me.com/matarasso/one/writing.html>.

⁸ K. F. McCarthy e.a. (2004). *Gifts of the Muse. Reframing the debate about the benefits of the arts*. Santa Monica, Rand Corporation. Digitaal te downloaden via http://www.rand.org/pubs/monographs/2005/RAND_MG218.pdf.

⁹ T. IJdens en P. Hagens (red.) (2007). *Bouwstenen voor de kennisagenda van het DC Cultuur en Media 2009-2012 : Eindrapport van het project 'Inventarisatie cultuur- en mediaonderzoek 2000-2006' in opdracht van het Directoraat-Generaal Cultuur en Media van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*.

BIJLAGE 1: PROGRAMMA

Maatschappelijke effecten van cultuurparticipatiebeleid

APELDOORN, DONDERDAG 29 APRIL, 13:00-16:30 UUR, CODA, VOSELMANSTRAAT 299

Het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) wil de monitoring en evaluatie van cultuurparticipatiebeleid op landelijk en decentraal niveau stimuleren onder het motto 'leren en verbeteren'.

Eén van de activiteiten die onder deze noemer worden georganiseerd is een kennisatelier over *maatschappelijke effecten van cultuurparticipatiebeleid*.

De bijeenkomst is voorbereid door Marlies Romeijnders (Zaanstad), Olga Smit (Rotterdam), Chrit van Rensen (FCP) en door Finn Minke en Teunis IJdens (Cultuurnetwerk Nederland). Laatstgenoemde fungeert als gespreksleider.

De gemeente Apeldoorn is gastheer van dit kennisatelier.

PROGRAMMA

Het programma voor deze middag bestaat uit drie delen met veel ruimte voor vragen en discussie.

Na de inloop (eventueel lunch) vanaf 12:15 uur ziet het programma er als volgt uit.

Het eerste deel, van 13:00 tot 14:15 uur, gaat over de evaluatie van maatschappelijke effecten van cultuurparticipatiebeleid:

- een presentatie (20 minuten) van Quirijn van den Hoogen (Rijksuniversiteit Groningen) over conceptuele vragen in verband met de evaluatie van maatschappelijke effecten van cultuurparticipatiebeleid;
- een presentatie (20 minuten) van Frans Meerhoff (gemeente Emmen) en Jeannette Medema (onderzoeksbureau Moving People) over de evaluatie van het gemeentelijk cultuurparticipatiebeleid volgens de methode Social Return on Investment (SROI);
- vragen en discussie (35 minuten) naar aanleiding van deze presentaties.

Het tweede deel, van 14:30 tot 15:45 uur, gaat over de evaluatie van cultuurparticipatieprojecten die (ook) sociale doelstellingen hebben, bijvoorbeeld sociale cohesie en leefbaarheid van een wijk bevorderen:

- een presentatie (20 minuten) van Jan Brouwer (ABF Research) over evaluatieonderzoek naar wijkgerichte sociaal-artistieke projecten. Het onderzoek maakt deel uit van de *Community of Practice Cultuurimpuls*, een intensief programma dat 15 kunst- en cultuurprojecten in verschillende krachtwijken in Nederland met elkaar verbindt in een leernetwerk;
- een presentatie (20 minuten) van Letty Ranshuysen, onderzoeker, over de evaluatie van het Rotterdamse project *Music Matters*. Met verschillende (gratis) activiteiten voor kinderen, jongeren en volwassenen wil het project talent laten schitteren én ervoor zorgen dat mensen elkaar ontmoeten, ongeacht hun culturele achtergrond of leeftijd;
- vragen en discussie (35 minuten) naar aanleiding van deze presentaties.

In het derde deel, van 15:45 tot uiterlijk 16:30 uur, bespreken we eventuele volgende stappen of initiatieven in verband met de evaluatie van maatschappelijke effecten van cultuurparticipatiebeleid. Daarna kan men nog even napraten bij een drankje en een hapje.

BIJLAGE 2: LIJST VAN AANWEZIGEN

Adly Lamers	Gemeente Tilburg
Chrit van Rensen	Fonds voor Cultuurparticipatie
Els Joosten	Provincie Flevoland
Finn Minke	Cultuurnetwerk Nederland
Frans Meerhoff	Gemeente Emmen
Hanka Otte	Rijksuniversiteit Groningen / Provincie Drenthe
Ivana Cerovecki	Vrede van Utrecht
Jan Brouwer	ABF Cultuur
Julia Terlunen	Fonds voor Cultuurparticipatie
Karel Timan	Gemeente Venlo
Letty Ranshuysen	Zelfstandig onderzoeker
Machteld Willemse	Artnotion
Marc Floor	Gemeente Groningen
Marie-Jose van der Weerden	Gemeente Heerlen
Miranda van Drie	Gemeente Apeldoorn
Nol Huijbregts	Gemeente Tilburg
Quirijn van den Hoogen	Rijksuniversiteit Groningen
Sharon van Noord	Ministerie van OCW
Teunis IJdens	Cultuurnetwerk Nederland
Yvonne Lindsen	Gemeente Nijmegen
Saskia Wilmsen	Gemeente Arnhem